

Asia: VN/34692/2024

Lausuntopyyntö toimeentulotuen kokonaisuudistuksesta

Lausunnonantajan lausunto

Velvoitteeseen ilmoittautua työttömäksi työnhakijaksi, velvoitteeseen hakea ensisijaista etuutta ja perusosan alentamiseen liittyvä lausuntopalaute:

Lakiesityksen tavoite tarkoittaa toimeentulotukea viimesijaisena etuutena on kannatettava sinänsä. Nykyinen lainsäädäntö velvoittaa kuitenkin jo toimeentulotuen hakijaa ilmoittautumaan työttömäksi työnhakijaksi tietyin poikkeuksin. Tämä velvoite on jo voimassa, eikä ongelma ensisijaisesti ole siinä, että toimeentulotuen pitkäaikaiskäyttäjät jättäisivät järjestelmällisesti rekisteröitymättä työnhakijoiksi. Sen sijaan keskeinen haaste liittyy siihen, että heidän todellinen kykynsä ja mahdollisuutensa toimia työnhakijana ei aina käytännössä toteudu.

Velvoite ilmoittautua työnhakijaksi täyttyy usein muodollisesti, mutta ei johda aidosti mielekkääseen tai vaikuttavaan palveluprosessiin. Useilla hakijoilla ei ole tosiasiallisia edellytyksiä työllistyä ilman pitkäjänteistä tukea, kuten sosiaalipalveluita, kuntoutusta tai koulutusta. Näin ollen pelkkä rekisteröityminen työnhakijaksi ei toteuta velvoitteen varsinaista tarkoitusta – työllistymisen edistämistä – vaan synnyttää hallinnollista kuormaa sekä asiakkaille että työllisyyspalveluille.

Esityksessä ehdotettu perusosan alentamisen tehostaminen ei automaattisesti lisää niitä palveluita tai resursseja, joiden avulla tuensaaja voisi tosiasiallisesti toteuttaa työnhakuvelvoitteensa. Ilman riittäviä palveluja ja yksilöllistä tukea alentamisen toteuttaminen voi johtaa tilanteisiin, joissa tuen saaja jää ilman riittävää toimeentuloa ilman, että hänen työmarkkina-avalmiutensa tai palveluohjauksensa paranee.

Velvoitteesta seuraava rekisteröitymispaine voi johtaa siihen, että työllisyyspalveluissa joudutaan ohjaamaan resursseja asiakaskuntaan, jonka työnhakijaksi ilmoittautuminen ei ole tarkoituksenmukaista eikä vastaa työmarkkinoiden tarpeita. Tämä heikentää mahdollisuuksia keskittyä niihin asiakkaisiin, joilla on realistinen mahdollisuus työllistyä lyhyellä aikavälillä.

Perusosan suuruuteen liittyvä lausuntopalaute:

Luonnos hallituksen esitykseksi toimeentulotukilain muuttamisesta sisältää useita keskeisiä ehdotuksia, joilla tavoitellaan järjestelmän selkeyttämistä ja julkisen talouden säästöjä. Esimerkiksi yksin asuvien ja vanhempiensa luona asuvien 18 vuotta täyttäneiden perusosan tasoa ehdotetaan leikattavaksi kolmella prosentilla, ja 150 euron ansiotulovähennyksen poistamista esitetään kaikkien täysi-ikäisten osalta.

Näiden muutosten tavoitteena on muun muassa lisätä kannustavuutta hakeutua työhön tai koulutukseen. On kuitenkin tärkeää tarkastella, kuinka muutokset vaikuttavat eri elämäntilanteissa oleviin henkilöihin, erityisesti niihin, joilla on haasteita työkyvyssä, terveydessä, koulutuksessa tai elämäntilanteessa laajemmin.

Monet toimeentulotukea saavien kohdalla työllistymisen esteet voivat olla niin merkittäviä, että pelkkä taloudellinen kannustin ei yksin riitä. Tällaisissa tilanteissa toimeentulon heikentyminen voi johtaa lisähaasteisiin arjen selviytymisessä. Onkin aiheellista pohtia:

- Kuinka muutokset vaikuttavat pitkäaikaisesti tukea tarvitseviin?
- Vastaavatko suunnitellut toimet yksilöllisiin tilanteisiin riittävällä tavalla?
- Miten turvataan riittävä toimeentulo tilanteissa, joissa työ- tai opiskelupolut eivät ole heti saavutettavissa?

Esityksessä on mukana ehtoja, joiden mukaan perusosan alentaminen ei saa vaarantaa henkilön kohtuulliseksi katsottavaa toimeentuloa. On kuitenkin hyvä tarkastella, kuinka nämä periaatteet toteutuvat käytännössä, ja millä tavoin varmistetaan yhdenvertainen kohtelu ja oikeusturva eri asiakasryhmien välillä.

Toimeentulotuki on tarkoitettu viimesijaiseksi turvaksi, mutta sen muutoksilla voi olla vaikutuksia myös laajempaan palvelujärjestelmään ja yksilöiden hyvinvointiin. Näitä vaikutuksia olisi hyödyllistä arvioida mahdollisimman monipuolisesti ja pitkäjänteisesti osana toimeenpanon valmistelua.

Tiedon saamiseen ja luovuttamiseen liittyvä lausuntopalaute:

Toimeentulotuki on yhteiskunnan viimesijainen tukimuoto, jonka myöntäminen perustuu lakiin ja tarveharkintaan. Järjestelmän uskottavuus edellyttää, että tukea haetaan ja myönnetään säädettyjen periaatteiden mukaisesti. On perusteltua vahvistaa viranomaisen tiedonsaantia silloin, kun se on välttämätöntä tuen oikeudenmukaisen käsittelyn kannalta.

Hallituksen esityksessä ehdotetut muutokset, kuten oikeus saada tietoja rahalaitoksilta ja muilta viranomaisilta, voivat osaltaan parantaa järjestelmän läpinäkyvyyttä ja estää väärinkäytöksiä. Tiedonsaannin tiukempi sääntely on myös keino lisätä yleistä luottamusta

toimeentulotukijärjestelmään. Samalla on kuitenkin tärkeää huolehtia siitä, että oikeus yksityisyyteen ja asiakkaan oikeusturva toteutuvat myös tilanteissa, joissa tietoja hankitaan ilman suoraa suostumusta.

Tiedonsaannin laajentaminen on perusteltua silloin, kun se auttaa varmistamaan tuen kohdentumisen oikein, mutta sen tulee aina olla suhteellista, tarkoituksenmukaista ja läpinäkyvää.

Kunnan rahoitusosuuden lisäämiseen liittyvä lausuntopalaute:

Toimeentulotukilain esitetty muutos, jossa kuntien rahoitusvastuu 18–24-vuotiaiden perustoimeentulotuesta kasvaa 100 prosenttiin, perustellaan muun muassa ohjausvaikutuksella ja hallinnollisella selkeydellä. Herää kuitenkin kysymys, millä keinoin kunnat voivat tosiasiallisesti vaikuttaa niiden nuorten tilanteeseen, jotka ovat toimeentulotuen pitkäaikaisia asiakkaita ja usein työmarkkinoiden ulkopuolella.

Nämä nuoret eivät useinkaan ole helposti työllistettävissä. Heidän tilanteensa edellyttää usean eri palvelun yhteensovitusta – ei pelkästään työllisyyspalveluja. Kunnilla ja työllisyysalueilla on jo nyt varsin hyvä käsitys siitä, ketkä asiakkaista ovat työttömyysturvan ulkopuolella. Silti vaikutusmahdollisuudet näiden asiakkaiden elämäntilanteisiin ovat rajalliset ilman laajempaa palvelujärjestelmän tukea.

Lakiesitys ei tuo mukanaan uusia velvoitteita mutta ei myöskään varsinaisia kannustimia. Rahoitusvastuun siirto itsessään ei takaa vaikuttavampia palveluja tai parempaa tukea niille nuorille, jotka sitä eniten tarvitsevat. Siksi on perusteltua pohtia, riittävätkö nykyiset rakenteet ja resurssit tavoitellun muutoksen aikaansaamiseksi.

Sote-uudistuksessa sosiaalihuollon tehtävät siirtyivät kunnista hyvinvointialueille vuoden 2023 alussa, mutta kunnille jäi edelleen 50 % rahoitusvastuu perustoimeentulotuesta (350–400 miljoonaa euroa vuodessa), joka vähennetään valtionosuuksista. Kuntakenttä on yleisesti vaatinut vastuun poistamista, koska kunnilla ei ole ollut käytännön vaikutusmahdollisuuksia toimeentulotukeen vuoden 2017 jälkeen.

Nyt esitetään, että kunnat vastaisivat kokonaan 18–24-vuotiaiden perustoimeentulotuesta tavoitteena lisätä nuorten työllistymistä. Mikkelin seudun työllisyyslautakunta vastustaa esitystä, sillä kunnilla on jo nykyisellään taloudelliset kannustimet ohjata nuoria työelämään tai opintoihin. Uudistuksen perusteluna on oletus, että tiukemmat velvoitteet tuovat pitkällä aikavälillä säästöjä, mutta rahoitusvastuun siirto ei tuo lisäarvoa julkistaloudelle. Lisäksi esitys on ristiriidassa hallitusohjelman kanssa, jonka mukaan kunnat eivät enää rahoittaisi hyvinvointialueiden vastuulle kuuluvia tehtäviä.

Vuonna 2023 noin 12 % 16–29-vuotiaista sai perustoimeentulotukea, useimmiten lyhytaikaisesti. Pitkittynyt tuen tarve liittyi usein työttömyyteen, sairauksiin tai vanhemmuuteen. Valtiontalouden tarkastusvirasto on suositellut, että nuoret ohjattaisiin tehokkaammin sosiaali- ja terveyspalveluihin, jotka ovat hyvinvointialueiden vastuulla. Ongelmana on, että kunnat maksavat täyden tuen, vaikka nuori tarvitsisi palveluita, joita vain hyvinvointialue voi tarjota, eikä alueille aseteta lisävelvoitteita. Kunnat kantavat jo nyt merkittävää vastuuta alle 25-vuotiaiden työttömien rahoituksesta myös TE-uudistuksen myötä, ja niillä on vahvat kannustimet edistää nuorten työllistymistä.

Sanktioiden vaikutuksista viimesijaisessa turvassa ei ole selkeää näyttöä, eikä ole varmaa, kuinka paljon ne lisäävät työllisyyttä. Esityksen tavoitteena on nopeuttaa kuntien toimia vaikeassa asemassa olevien nuorten työllistämiseksi ja lyhentää toimeentulotuen kestoa. Käytännössä työllistäminen on monimutkaista ja riippuu monista tekijöistä, joihin kunnilla ei ole täyttä vaikutusvaltaa.

Nuorten hyvinvointi on heikentynyt, ja erityisesti huolta aiheuttavat ne, jotka eivät ole työssä, opiskelemassa tai harjoittelussa. Näiden nuorten tukeminen kuuluu hyvinvointialueille, joilla on tarvittavat palvelut, kuten mielenterveys- ja päihdepalvelut. Palveluihin pääsyssä on kuitenkin usein pitkiä jonoja, eikä kuntien tarjoama tuki yksin riitä. Tarvitaan parempaa ohjausta ja palveluiden saatavuuden parantamista.

Jos kuntien rahoitusvastuuta kasvatetaan, tulisi samalla lisätä hyvinvointialueiden velvollisuuksia järjestää tarvittavat palvelut nopeasti. Kuntien tulisi voida laskuttaa hyvinvointialueelta puolet sille aiheutuneista toimeentulotuen kustannuksesta silloin, kun nuori ei saa hyvinvointialueelta tarvitsemiaan palveluita ajoissa.

Asumismenojen tarkentamiseen liittyvä lausuntopalaute:

Asumismenojen tarkempi normitus toimeentulotuessa on periaatteessa kannatettava uudistus. Se tuo selkeyttä, ennakoitavuutta ja yhdenmukaisuutta asumismenojen huomioimiseen. On kuitenkin tärkeää tunnistaa myös muutokseen liittyvät käytännön haasteet.

Kaikilla paikkakunnilla ei ole helposti saatavilla normin mukaisia, edullisia ja asumiskelpoisia asuntoja. Asiakas ei välttämättä voi tosiasiallisesti vaikuttaa asuinratkaisuunsa, vaikka toimeentulotuki sitä edellyttäisi. Tällöin toimeentulon turva voi vaarantua, vaikka halua muuttoon olisi.

Poikkeussäännösten soveltaminen jää yksittäisen virkailijan harkintaan, ja ilman selkeää ohjeistusta tulokinnat voivat vaihdella. Järjestelmän oikeudenmukaisuuden ja asiakkaan oikeusturvan näkökulmasta on olennaista, että näissä tilanteissa asiakas ei joudu kohtuuttomaan asemaan.

Lisäksi on syytä huomioida, että toimeentulotuen kautta käytettävissä olevien resurssien väheneminen saattaa vaikeuttaa myös asiakkaan mahdollisuuksia hakeutua työhön. Arjessa selviytyminen voi kuormittaa entisestään, jos esimerkiksi siisteydestä, pukeutumisesta tai yleisestä ulkoisesta olemuksesta huolehtiminen muodostuu taloudellisesti haastavaksi. Nämä tekijät ovat osaltaan merkityksellisiä työelämävalmiuksien ja osallisuuden näkökulmasta.

Vaikutusten arviointiin liittyvä lausuntopalaute:

Lakiesityksen vaikutusten arviointi tunnistaa useita muutosten riskejä ja kohderyhmiä, mutta jää monin paikoin yleiselle tasolle. Pitkäaikaisten toimeentulokiasiakkaiden tilanteen haasteet tunnustetaan, mutta samalla esityksessä ei riittävästi tarkastella, miten kiristynvä tukipolitiikka vaikuttaa heihin arjen tasolla. Esimerkiksi ulkoisen olemuksen, siisteyden ja perustoimeentulon niukkeneminen voi kaventaa mahdollisuuksia hakeutua työelämään tai palveluihin, mutta tätä yhteyttä ei analysoida.

Asumismenonormien kiristyminen voi edellyttää muuttoa, vaikka alueella ei olisi tosiasiallisesti saatavilla edullisia ja asumiskelpoisia asuntoja. Tällaisissa tilanteissa asiakas voi joutua kohtuuttomaan asemaan, mikäli poikkeusten soveltaminen jää harkinnanvaraiseksi ja ohjeistus epäselväksi.

Myös työllistymisvaikutuksia käsitellään pitkälti laskennallisesti, vaikka osa asiakkaista tarvitsee tuekseen pitkäkestoista palveluintegraatiota eikä pelkkä taloudellinen kannustin riitä. Arvioinnista puuttuu selkeä pohdinta siitä, ovatko nykyiset palvelut riittäviä vastaamaan kasvavaan tarpeeseen, ja millä edellytyksillä muutos tuottaa toivottuja vaikutuksia.

Lisäksi kuntien rahoitusvastuun kasvu nuorten osalta nostaa esiin kysymyksen hyvinvointialueiden roolista ja sitoutumisesta. Arvioinnissa ei juuri käsitellä sitä, miten eri toimijat yhdessä voivat vastata monimuotoisiin tarpeisiin, ja miten vastuunjako tukee tai haastaa asiakaslähtöistä palvelua.

Vaikka vaikutusten arviointi tunnistaa useita keskeisiä kysymyksiä, se ei kaikilta osin tavoita lakimuutosten käytännön seurauksia yksilön näkökulmasta. Jatkovalmistelussa on tärkeää syventää näitä kysymyksiä, jotta toimeenpano olisi oikeudenmukaista ja kestävästi suunniteltua.

Muu lausuntopalaute:

-

Patama Hannu

Mikkelin kaupunki - Lausuntopyyntöön liittyvä vastaus on käsitelty ja hyväksytty Mikkelin seudun työllisyyslautakunnassa 17.6.2025.